

KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARIN EĞİTİMİ

Prof. Dr. Ayla OKTAY (Ö)

Ünlü uzman John Bowlby'e göre, yüzyılımızda psikiyatrinin gösterdiği önemli gelişmelerden biri, çocuğun hayatının ilk yıllarında anne babasından gördüğü bakımın kalitesinin onun gelecek yıllardaki ruh sağlığında son derece önemli rol oynadığı konusunda ortaya konulan bulgulardır (Bowlby, 1955).

Bowlby'nin 1950'li yıllarda ileri sürdüğü ve üzerinde ısrarla durduğu bu görüş, bugün de değerini korumaktadır. Hatta bu konuda daha da ileri gidilerek, çocuğun kişiliğinin temel özelliklerinin hayatının ilk beş yılında şekillendiği görüşü her geçen gün biraz daha taraftar bulmaktadır. Psikiyatristler, psikologlar ve eğitimciler bu noktadan hareket ederek, anne-babalara çocuklarını sağlıklı bir ruh ve beden gelişimine sahip olacak şekilde yetiştirilebilmeleri için gerekli olan bilgileri kazandırmak için çaba göstermektedirler. Bugün dünyada ve ülkemizde çocukların daha iyi yetişmeleri, onlara daha iyi bir gelecek sağlama konusunda önemli çalışmalar yapılmaktadır.

Çocuğun sağlıklı doğması ve yine aynı şekilde sağlıklı bir birey olarak yetişmesinde kuşkusuz birinci derecede sorumluluğu olan kurum ailedir. Çocuk her şeyden önce bir anne-babanın ortak beraberliklerinin ürünüdür. Çocuğun dünyaya gelişinden sorumlu olan anne-baba, onun iyi beslenip bakılmasından olduğu kadar, onu geleceğe en iyi şekilde hazırlamak konusunda da sorumluluk taşımaktadır.

Gerçekten de dünyada ve ülkemizde pek çok aile çocuğun doğumunu sevinçle karşılamakta, ona gerekli olan bakımı ve sevgiyi, eğitim ve öğretimi vermeye çalışmaktadır. Aile içinde gelişmesi için gerekli maddî ve manevî gıdayı bulabilen, aile ilişkileri sıcak bir ortamda yetişen çocuğun kendine ve başkalarına güvenen biri olarak yetişmemesi için pek az sebep vardır.

Ancak dünyadaki her çocuğun anne-babası tarafından istendiğini, sevildiğini, iyi bakılıp yetiştirildiğini söylemek de ne yazık ki mümkün değil. Bazı durumlarda anne-baba anlayamadığı için, bazen ekonomik şartlar elvermediği için, bazen anne ya da babadan biri ya da her ikisi alkol, uyuşturucu gibi zararlı alışkanlıklara duçar oldukları için veya anne-baba olan kişiler bir aileyi oluşturacak resmi formaliteleri tamamlamadan çocuk sahibi oldukları için veya şu ya da bu sebeple çocuk arzu edilmediği için ya da anne veya babadan biri veya ikisinin birden ölümü sebebiyle veya sayabileceğimiz çok çeşitli sebeplerle çocuklara ailede yeterli şefkat ve maddî bakım sağlanamadığı, hatta çocuğun terk edildiği durumlara da rastlanmaktadır. Bu tür çocuklar, her toplumda gerçekten üzerinde durulması ve topluma kazandırılması için çaba sarf edilmesi gereken çocuklardır.

---

* Atatürk Eğitim Fakültesi. Eğitim Yüksek Okul Müdürü

Her insan için diğer insanlar tarafından sevilme, kendisine değer verildiğini hissetme son derece önemli bir ihtiyaçtır. Çocuk için bu ihtiyaç daha da önemli, adeta yiyecek kadar gereklidir. Özellikle hayatın ilk günlerinden itibaren çocukla annesi arasında oluşan duygusal ilişkinin, onun daha sonraki dönemde dış dünyaya bakış açısını etkilediği, diğer insanlarla olan ilişkilerine temel oluşturduğu düşünülürse, anne-çocuk arasındaki sevgi bağının ne kadar önemli olduğu kolanca anlaşılır. Bu konu üzerinde dikkatle duran uzmanlar, özellikle hayatın ilk üç yılında hiç bir kişinin annenin, hiç bir kurumun da aile ortamının yerini alamayacağını belirtmektedirler. Kuşkusuz bu görüş, çocuklar 3 yaşından sonra kolayca anneden ve evden ayrılabilirler anlamına gelmemekte, ancak 3 yaşından sonra anneden kısa süreli ayrılıkların, örneğin bir anaokulu veya gündüz bakımevine gönderilmesinin, çocuğun kendi yaşlıları ile bir arada bulunabilme fırsatına sahip olabilmesi açısından gelişmesine yardımcı olabileceğini ifade etmektedir. Bu yarar, çocuk sağlıklı bir aile ortamında yaşadığı ve günün belirli saatlerinde kuruma devam ettiği zaman söz konusudur. Kurumun çocuğa ailede sağlanamayan oyun, sosyalleşme, bilgi kazanma ve hareket imkânlarını sağlaması ve aile ile işbirliği yapması, çocuğun yaşadığı tecrübeleri arttırmakta ve ona daha zengin-çok yönlü-bir eğitim sağlamaktadır.

Ailenin çocuğa karşı çeşitli sebeplerle sorumluluklarını yerine getiremediği, çocuğun yeterli sevgi ve bakımı bulamadığı ortamlarda ise yalnızca gündüz kuruma gönderilme, her zaman çocuğun sağlıklı gelişimi için uygun bir çözüm olmamaktadır.

Kimsesiz olan veya aile ortamları çocuk yetiştirmeye uygun olmayan evlerde yaşayan çocuklar sorunu, dünyada ve ülkemizde yüzyıllardır üzerinde durulan konulardan biridir. Her toplum çağlar boyunca bu soruna kendi hayat felsefesi, gelenek ve görenekleri, inançları doğrultusunda çözüm bulmaya çalışmıştır.

Özellikle ülkelerin ekonomik güçlük ve savaş içinde oldukları dönemlerde sayılan büyük ölçüde artış gösteren korunmaya muhtaç çocuklar, çağlar boyunca her toplumda çözüm aranan konular arasında yer almıştır.

Başlangıçta birçok toplumda dinî kurumların, yardım kurumlarının ve hayırsever kişilerin teşebbüsleri ile gerçekleştirilen kimsesiz veya bakıma muhtaç çocukların bakımı ve eğitimi olgusu, devlet-eğitim ilişkisi geliştikçe, devletin temel görevleri arasında yer almaya başlamıştır. Günümüzde bu olgu, yalnızca devletlerin yasalarında değil, üye olan tüm devletlerin ortak görüşü olarak Birleşmiş Milletlerin İnsan Hakları Bildirisinde de yer almaktadır. 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 25. ve 26. maddelerinde şu ilkeler yer almaktadır: "Özel yardım görmek analığın ve çocukluğun hakkıdır. Evlilik içinde veya dışında doğsunlar, bütün çocuklar bu haklardan yararlanırlar. Herkesin eğitime hakkı vardır. Eğitim parasızdır. İlköğretim mecburidir. Çocuklarına verilecek eğitim çeşidini seçmek ana-babanın hakkıdır".

28 Haziran 1959 tarihinde UNESCO, Türkiye Millî Komisyonu, 7. Genel Kurulunda kabul edilen Türk Çocuk Hakları Bildirisi'nin 5. maddesinde ise

himayeye muhtaç çocuklar sorunu şöyle ele alınmaktadır: "Özürlü ve intibaksız çocukların iyileştirilmeleri, sıkıntı içindeki çocukların kurtarılımları, durumlarına uygun bir meslek için kendi hayatlarını kurtaracak derecede başarılı ve güvenli yetiştirilmeleri, ana-baba ile birlikte devletin bu amaçla kurulmuş örgütlerinin ödevidir. Bu kurumlar tez elden ve yeteri kadar artırılmalıdır" (Çağlar, 1982, s: 1-2).

Görüldüğü gibi, dünyada ve ülkemizde gelecek kuşakların en iyi şekilde yetişmesi sorununda, gerek Birleşmiş Milletler Bildirisinde, gerekse Türkiye Millî Komisyonu tarafından hazırlanıp kabul edilen bildiriye, aile ve devletin işbirliği üzerinde önemle durulmaktadır. Gerçekten de, bugün dünyanın hemen her ülkesinde, çocuğun özellikle hayatının ilk yıllarındaki bakım ve eğitiminin sorumluluğu birinci derecede çocuğun ailesine aittir. Ama ailenin sağlayamadığı imkânların devlet tarafından gerçekleştirilebilmesi de üzerinde ısrarla durulan bir başka konudur.

Artık dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi, ülkemizde de genç kuşakların eğitim ve öğretiminde devletin sorumluluğu ilkesi büyük ölçüde kabul görmüş ve yasalarda yer almış bir ilkedir. Devlet çeşitli sosyal kurumları ile bu hizmeti yerine getirmeye çalışmaktadır. Bugün devletin, özellikle korunmaya muhtaç çocukların bakımı, eğitimi ve ıslahından sorumlu olan kurumları, Sağlık, Millî Eğitim ve Adalet Bakanlıkları, kendilerine düşen görevleri yerine getirme çabası içindedirler (Çağlar, 1982).

Cumhuriyetin kuruluşundan önce de, halkın geleneksel yardımlaşma duygulan ile açılan, kimsesiz ve korunmaya muhtaç çocuklar ile ilgili kurumlar ve vakıflardan da söz edilebilir. Mithat Paşa tarafından açılan ıslahhaneler ile bu çocuklara meslekî eğitim vermeyi de amaçlayarak, korunmaya muhtaç çocukların eğitim ve öğretimine düzenli bir biçim getirilmeye çalışılmış, ayrıca ülkenin çeşitli yerlerinde açılan Darüleytam'lar ve Darüşşafaka (1873) gibi kurumlar ailelerinin bakımından yoksun olan veya ailede yeterli bakım ve eğitimin verilemediği çocukların daha iyi eğitilmelerini amaçlamıştır (Çağlar, 1982).

1921 yılında Atatürk'ün emirleri ile kurulmuş olan Himaye-i Etfal Cemiyeti, savaş sırasında kimsesiz kalan çocuklara bakmak amacı ile kurulmuş ve 1935 yılında "Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu" adını almıştır. Bu kurum, 1937 yılında bakanlar kurulu kararı ile kamu yararına çalışan dernekler arasında kabul edilmiştir (Ballar, 1988, s: 5). Uzun yıllar açtığı çeşitli eğitim, yardım, bakım ve sağlık kuruluşları ile çocuklara yönelik pek çok hizmet gerçekleştiren Çocuk Esirgeme Kurumu, 1983 yılında; 1963 yılından beri Sağlık Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı olarak görev yapan Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü ile birleştirilerek, her iki kurumun tek bir genel müdürlük halinde çalışmalarını sürdürdüğü "Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü"ne dönüştürülmüştür (Ballar, 1988).

Bu arada çeşitli gönüllü vakıf ve dernekler günümüzde de yardıma ihtiyacı olan yetişkin ve çocuklara yardımcı olmayı sürdürmektedirler. Devlet ve gönüllü kuruluşların bu ortak çabalarının ülkemizde yardıma ihtiyacı olan

kişilere götürülecek hizmetlerin artırılması ve iyileştirilmesinde önemli katkıları olacağı inancındayız.

Cumhuriyet döneminde tüm eğitim sorunlarına sistemli bir biçimde çözüm arama çalışmaları arasında korunmaya muhtaç çocukların özel bir yeri vardır. Ancak bu sorunun, çözüme daha çok bu çocukların devlet tarafından açılan kurumlarda toplu halde bakımı ve eğitimi ilkesi ile varılmaya çalışılmıştır. Gerçekten de sayılan, korunmaya ihtiyacı olan çocukların sayısı ile kıyaslandığında yetersiz diyebileceğimiz bu kurumların kuruluş amaçları ve beklentileri doğrultusunda verimli olup olmadıkları da kanımızca tartışmaya açık bir konudur.

Çocuğun gelişimi ve gelişime uygun eğitim ilkeleri hakkında her gün daha çok artan bilgiler, bir çok ülkede olduğu gibi ülkemizde de korunmaya muhtaç çocuklar konusunda bakımevleri ve yetiştirme yurtları gibi toplu eğitim merkezlerinin daha verimli olabilmeleri açısından bazı değişikliklerin yapılması ya da daha verimli olabilecek yeni yöntemlerin aranıp uygulanması konusunu ortaya çıkarmış bulunmaktadır.

Kuşkusuz anne-babası tarafından yeterli bakım sağlanamayan, an-ne-babadan biri ya da ikisi tarafından terk edilmiş ya da ebeveyninden herhangi birini ölüm nedeniyle kaybettiği için tek kalan, ebeveyni tarafından iyi bakılmayan bir çocuk için devletin açtığı bir bakımevi veya yetiştirme yurduna kabul edilmek, sokakta kalmaktan, çevresinin aşağılayıcı ve kötü muamelesine uğramaktan daha iyi bir çözüm olabilir. Ancak sorun yalnızca barınacak bir yer bulmak ya da giyinme ve beslenme ihtiyaçlarının karşılanması demek olmadığı için kurumlarda yetişen çocukların çoğunun, aradan geçen yıllar süresince gösterdikleri fiziksel, duygusal ve sosyal gelişme, sıcak bir aile ortamı içinde yetişen çocuklardan daha çok düşük düzeyde olmaktadır. Dünyada ve Türkiye'de yapılan çalışmalarda bununla ilgili pek çok örneğe rastlamak mümkündür (**Gökçe, 1971; Semin, 1977 Yörükoğlu, 1984**).

Son yıllarda çocuk eğitimi ve gelişimi üzerinde artan çalışmalar sonunda elde edilen bulgular, çocukların özellikle hayatlarının ilk yıllarında sevgi dolu bir aile ortamı içinde olmalarının gelişimlerini olumlu bir biçimde etkilediğini ortaya koymuştur. Bu açıdan, korunmaya muhtaç çocukların eğitiminde de bu ilkenin göz önünde bulundurulması önem taşımaktadır.

Ülkemizde korunmaya muhtaç çocukların eğitimi ile ilgili şartlar ve mevcut kurumlar göz önüne alındığında daha verimli bir eğitim ve öğretimi gerçekleştirebilmek açısından bazı önerilerde bulunulabilir. Bu öneriler şöyle özetlenebilir:

1. Mevcut kurumlarda yapılan bazı değiştirme ve düzenlemelerle, bu kurumları daha verimli hale getirmek.
2. Küçük gruplar halinde eğitimi gerçekleştirebilecek yeni kurumlar açmak.
3. Evlât edinme ve koruyucu aile bakımını yaygın hale getirmeye

çalışmak.

4. Korunmaya muhtaç çocukları, ailenin hayat şartlarını düzelterek devlet desteği sağlayarak, kendi aile ortamları içinde eğitmeye çalışmak.

MEVCUT KURUMLARDA YENİLEŞTİRME VE DÜZENLEME ÇALIŞMALARI:

Bir ülkede herhangi bir alanda reform yapılması düşünülürken üzerinde dikkatle durulması gereken en önemli noktalardan biri, o alanda ülkede mevcut potansiyelin dikkatle gözden geçirilmesidir. Korunmaya muhtaç çocuklar sorunu ile ilgili yeni düzenlemeler yapılırken de konuya, öncelikle mevcut kurumlar açısından yaklaşmak en akılcı yollardan biri olabilir.

Bugün ülkemizde mevcut bakımevleri ve yetiştirme yurtları kendi imkânları ölçüsünde hizmet vermeye çalışmaktadırlar. Ancak bu yuvalarda yapılan çeşitli incelemeler, buralarda yetişen çocukların beden, zihin ve ruh sağlığı yönünden gerekli gelişmeyi göstermediklerini, bu çocuklar arasında ölüm oranının yüksek olduğunu, yaşamayı sürdürenlerin ise çocukluklarında gelişmelerinin her yönden yavaş olduğunu, büyüdükten sonra ise çeşitli psikolojik sorunları bulunduğunu, topluma karşı olumsuz tavırlar geliştiren, hatta suça yönelen çocuklar olduklarını belirtmektedir (Yörükoğlu, 1984). Sorun böyle olunca, gelişmiş batı ülkelerinde olduğu gibi, ülkemizde de farklı çözümler önermek önemli bir konu olmaktadır.

Yetiştirme yurtlarında durum nasıl daha elverişli hale getirilebilir? sorusuna verilecek cevaplarda öncelikle akla gelen şey, bu kurumların kış-la-okul görünümünden, aile-okul görünümüne dönüşmelerini sağlayacak bir organizasyona kavuşturulmalarıdır. Burada dikkat edilmesi gereken konu, öncelikle çocukların bakım ve eğitiminde görev alacak personel ve öğretmenlerin seçimi ve yetiştirilmesi konusudur. Bu personelin, çocuklara öncelikle en çok ihtiyaçları olan, ama ailelerinde bulamadıkları sevgi ve şefkati verebilecek nitelikte kişiler arasından seçilmeleri ve çocukların tüm ihtiyaçlarına cevap verebilecek bilgi ve beceri ile donanımlı olmaları son derece önemlidir. Oysa bu kurumlarda çok kere gözlediğimiz, çocukların ihtiyaçlarını karşılama becerisinden çok uzak öğretmenler, çocuk eğitimi veya gelişimi konusunda pek az veya hiç bilgisi olmayan grup annelerinin görev aldığı şeklindedir. Bu kurumlar, kendileri doğrudan doğruya okul olmadıkları ve çocukların yurt çevresindeki ilk, orta veya daha yüksek dereceli okullardan yararlanmaları söz konusu olduğu için, buraya atanacak personelde öğretmenlik meslek bilgisinden çok, iyi model ve eğitimci olma niteliklerinin aranması daha uygun olur. Ayrıca yetiştirme yurtlarında çok kere uygulanan 25-30 kişilik gruplar ve bir grup öğretmeni (Çağlar, 1982) ilkesi, çocuklarla daha iyi bireysel iletişim sağlanabilmesi yönünden daha küçük gruplar için düşünülmelidir. Bugün 25-30 çocuğu olan bir aile ortamı nasıl pek akla uygun görünmüyorsa, yetiştirme yurdu için de bu sayı, bir yetişkinin tüm çocukların ihtiyaçlarını (sevgi ve diğer maddî ihtiyaçlar) karşılayabilmesi için çok fazladır. Bir eğitimcinin sorumluluğuna verilecek çocuk sayısının azaltılması, kuşkusuz bu kişinin verimini -eğer işini gerçekten seviyor ve bunun için gerekli bilgi ve beceri sahibi ise- arttıracaktır.

Yetiştirme yurtları binaları ve iç düzenlemelerinin de uygar bir insanın tüm ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yapılması, örneğin yatma yerlerinin, çocukların küçük gruplar halinde kalabilecekleri şekilde ayarlanması, çocukların kullanacakları banyo ve tuvaletlerin bir veya bir kaç odada bulunan öğrencilerin kullanabileceği şekilde yerleştirilmesi, çocukların bir yandan sağlıklı yaşamının kurallarını öğrenirken, diğer yandan sakin, küçük grup ortamında birbirleriyle daha iyi ilişkiler kurabilmeleri yönünden önemlidir.

Bu kurumlarda çocuklarla çok yakından ilgilenen bakıcı ve eğitimci personelin yanı sıra, önemli psikolojik sorunların çözümünde yol gösterebilecek uzman rehberlere de ihtiyaç vardır. Bugün bazı yetiştirme yurtlarında kadrolara atanmaya başlayan rehber-öğreticilerin tüm yurtlara yaygınlaştırılması ve sayılarının yurtlardaki çocuk sayısı ile orantılı olması, dikkat edilmesi gereken bir başka noktadır.

Yine bu kurumlarda çocukların rahatça ders çalışabilecekleri, kitap okuyup öğlenebilecekleri, sanat eğitimi veya meslekî eğitim görebilecekleri ortak mekân veya atölyelerin bulunması da önemli bir konudur. Bazı yurtlarda bu tür imkânlar bulunmakla birlikte, çocukların bunlardan gerektiği gibi yararlanamadıkları gözlenmektedir.

Özellikle ergenlik çağının başlangıcından itibaren yaşlılarıyla birlikte bulunma ihtiyacını karşılaması yönünden iyi düzenlenmiş bir yetiştirme yurdunda da sağlıklı ve başarılı gençler yetiştirmek mümkün olabilir. Ancak bu, tüm çocukların geleceğe yönelik iyi beklentilerinin olması, toplumsal kabul görebilecekleri inancı içinde yetiştirilmeleri ve bunun gerçekleştiğini görmeleri ile sağlanabilir.

Yetiştirme yurtlarının başarılı bir şekilde hizmet vermeleri için gerekli olan yetişmiş personel ve fizik mekân kadar önemli olan bir başka husus da, çocukların bu kurumlara kabul edilme şeklidir.

Bugün çocukların yurtlara kabul şekli genellikle yasaların uygun gördüğü şekilde, korunma kararı alınan çocukların ilgili idarî makamlar tarafından en yakındaki veya açık yer bulunan bir yurda gönderilmesi şeklinde gerçekleştirilmektedir. Bu seçimin ne ölçüde isabetli olduğu konusu ise son derece tartışmalıdır. "1961 yılında yapılan resmî bir açıklamaya göre, haklarında koruma kararı alınarak yetiştirme yurtlarına yollanan çocukların % 61'inin anne ve babalarının sağ olduğu ve kimsesiz olmadıkları görülmektedir. Büyük il merkezlerinde hizmet veren yetiştirme yurtlarına devam eden çocukların, birçoğunun varlıklı kimselerin çocukları olduğu kurum yetkililerince söylenmektedir" (**Çağlar, 1975, S: 313-314**). Ayrıca hayatın belki de 18-24 yaşma kadar olan çok önemli bir bölümünü yurtda geçirecek olan çocuğun, yurttaki şartlara uyum sağlaması, diğer çocuklarla ve yurt personeli ile iyi ilişkiler kurabilmesi için çocuğun ve yurdun özelliklerinin dikkatle incelenmesi ve ancak titiz bir inceleme ve gözlem döneminden sonra en uygun olan yurda yerleştirilmesi üzerinde durulması gerekli son derece önemli bir husustur. Bunun için de gerekli olan, mevcut sosyal hizmet kurumlarına bir yenisinin eklenerek, Doğan Çağlar'ın da (1975) ifade ettiği gibi "Çocuk Koruma Büroları"

türünden bir **Gözlem ve Değerlendirme** Merkezi'nin kurulmasıdır. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumunun mevcut yapısına böyle bir kurumun eklenmesi, çocuklara verilecek koruma hizmetini daha verimli kılmak yönünden kanımızca önemli bir adım olarak düşünülebilir. Böylece hem gerçekten korunmaya ihtiyacı olanların seçimi daha isabetli bir şekilde yapılabilir, hem de seçilen çocukların kuruma uyum konusundaki problemleri önceden belirlenerek gereken önlemler alınabilir. Hâlihazır durumda çeşitli sebeplerle korunma kararı alınan çocuk ve gençlerin hiç bir gözlem ve değerlendirme yapılmaksızın yurtlara yerleştirilmesi, yalnızca korunma kararı alınan çocuk açısından değil, yurttaki diğer çocuklar yönünden de pek çok mahzuru içermektedir. Örneğin, kötü yola düşmüş bir annenin yanından alınarak yurda getirilen bir kız çocuğunun, diğer çocuklara da zararlı etkiler yapabileceği unutulmamalıdır. Aynı şekilde, uyuşturucu kullanan bir baba tarafından bakılan, annesi tarafından terk edilmiş bir erkek çocuk da yurttaki diğer çocuklar için pek iyi bir model sayılmayacaktır. Bu örnekleri daha da çoğaltmak mümkündür. Oysa yetiştirme yurtları ve çocuk bakımevlerinin başlıca kurulma amacı, aile ortamı içinde, ölüm, fakirlik, geçimsizlik, hastalık vb. nedenlerle uygun bakımı bulamayan çocuklara bu bakımı devlet eliyle en iyi şekilde sağlamaya çalışmaktır. Yurt bu çocuklar için gerçek bir ev, yurttaki çalışan personel anne-baba, yurttaki değişik yaş ve cinsiyetlerdeki diğer çocuklar da örnek alınabilecek gerçek kardeşlerin yerini tutmalıdırlar. Bu uyumun sağlanması, hem personelin hem de çocukların dikkatli seçimi ile büyük ölçüde gerçekleştirilebilir.

Böyle bir seçimin gerçekleştirilmesi yukarıda da belirttiğimiz gibi Gözlem ve Değerlendirme Merkezi'nin kurulması ile mümkün olabilir. Böyle bir merkez her yerde kurulmasa bile en azından büyük şehir merkezlerinde hizmet veren Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu bünyesinde yer alabilir. Burada, çocuğun öncelikle bulaşıcı hastalıklara karşı önlem olmak üzere sıkı sağlık kontrolünden geçmesi için uzman bir sağlık ekibi, zekâ ve ruhsal özelliklerini belirleyebilmek açısından psikolog, davranış özelliklerini izlemek ve gerekli eğitim çalışmalarını gerçekleştirmek açısından eğitim uzmanı, daha önce yaşadığı aile ortamı ve toplumsal şartları belirlemek açısından bir sosyal hizmet uzmanı bulunmalı ve bu uzmanların görüşlerini ortaya koydukları ortak çalışmalar ve gönderilmesi düşünülen yurdun yöneticisi ile yurttaki görevli psikolog veya rehberlik uzmanı ile yapılacak görüşmelerden sonra çocuğun yurda kabulü gerçekleştirilmelidir. Uzmanların bu ortak çalışmaları sonucunda, yurttaki çocuklar açısından kuruma kabulü sakıncalı bulunanların, ya gözlem merkezinde ya da özel olarak kurulacak 'Yeniden Eğitim ve Sağlık Merkez'lerinde eğitimleri ve tedavilerinin gerçekleştirilmesi sağlanmaya çalışılmalıdır.

Mevcut sistemde çok büyük değişiklik yapmadan, gerekli uzmanlardan oluşan bir kadronun, uygun bir ortam içinde bir araya gelmesi ile gerçekleştirilecek böyle bir düzenleme, yetiştirme yurtlarında verilecek koruma ve eğitim hizmetini kanımızca daha verimli bir hale getirebilir. Böyle bir düzenleme için, bugün Türkiye'de kadroyu oluşturacak gerekli uzmanların yetişmekte olduğunu da söyleyebiliriz. Üniversitelerimizin tıp, psikoloji, eğitim bilimleri,

sosyoloji, sosyal hizmetler vb. bölümlerinden yetişenlerin aynı kurumda eşgüdüm içinde çalışabilmeleri sağlandığı takdirde, çok başarılı sonuçlar alınabileceğine inanıyoruz.

Böylece herhangi bir seçim yapılmaksızın, yurtlara yapılan yerleştirmelerin yarattığı sorunlar önlenebilecek, koruma karan alman çocukların kendi özellikleri ve ihtiyaçlarına en uygun eğitim ortamına kavuşabilmeleri mümkün olabilecektir. Korunmaya muhtaç çocukların eğitimi açısından en ideal çözüm olmamakla birlikte, özellikle orta ve yüksek öğrenim çağındaki çocukların eğitiminde önemli katkı sağlayan yetiştirme yurdu türü hizmetlerin daha verimli, çalışmaların daha başarılı olabilmesi açısından bu türden düzenlemelere ihtiyaç olduğu kanısındayız. Bu kurumlarda yetişen çocukların daha sağlıklı, mutlu ve sevgi dolu insanlar olabilmelerini sağlayacak bu tür çalışmaların zaman kaybetmeksizin başlatılması ülkemizdeki sosyal hizmet anlayışına da yeni boyutlar getirecektir.

YETİŞTİRME YURTLARINDAN FARKLI, ÇOCUKLARIN KÜÇÜK GRUPLAR HALİNDE EĞİTİMLERİNİ SAĞLAYACAK YENİ KURUMLAR AÇMAK:

Günümüzde çok sayıda öğrenciyi barındıran büyük eğitim kurumlarından çok, küçük grupları barındıran ve genellikle anne-baba ve kardeşlerden oluşan bir aile ortamı havasına sahip kurumların, korunmaya muhtaç çocukların eğitiminde daha yararlı olduğu görüşü hemen çoğunlukla kabul görmektedir.

Ünlü uzman Bowlby, bu tür kurumların özellikle belirli özellikler taşıyan çocuk grupları için uygun olduğunu savunmaktadır. Bowlby'nin belirlediği özellikler şunlardır (**Bowlby, 1955, s: 150**).

"a- Aşırı derecede uyumsuz olan çocuklar koruyucu aileyle başarılı ilişkiler kuracak duruma gelinceye kadar,

b- Günlük bireysel bakıma ihtiyacı olmayan, kendi aileleri ile kolayca duygusal ilişki kurabilen, ebeveynin yokluğu durumunda bile yabancıları ana-baba olarak kolayca kabul edemeyen ergenler,

c- Altı veya yedi yaşından büyük olup, kısa süreli bakım gerektiren çocuklar,

d- Çocukları ile koruyucu aile arasındaki ilişkiden rahatsız olan ve çocuklarını tekrar geri almak veya koruyucu aile yanında yaşamaya bırakmak konusunda karar vermeden önce bir süreye ihtiyaç duyulan ailelerin çocukları,

e- Başka bir yöntem uygulandığında, değişik koruyucu ailelerin yanına gönderilmek suretiyle ayrılmak durumunda kalacak olan çok sayıdaki kız ve erkek kardeşlerin bulunduğu durumlar. Burada aile üyeleri grubunu bir arada tutmak konusundaki en önemli istisna, bebek ve küçük çocukların durumudur: Bu çocuklar, kurum çok küçük olmadıkça, ihtiyaçları olan gerekli bireysel bakımdan yararlanamazlar".

Bütün kurumlarda, özellikle üzerinde durulan grubun küçük olması,

işleyişinin iyi organize olması, hepsinden önemlisi de, burada annelik rolünü üstlenecek kişilerin, çocukların tüm ihtiyaçlarına gereği gibi cevap verebilecek kadar iyi eğitilmiş olmalarıdır.

Gökçe, "Kimsesiz Çocuklar Sorunu" adlı eserinde bu konu ile ilgili görüşünü şöyle ifade etmektedir: "Bilhassa grup bakımevlerinde görev alacak annelerin rolü çok önemlidir. Annenin, annelik ve ev kadınlığı vasıflarının yanında, iyi bir organizatör ruhuna da sahip olması gerekir" (Gökçe, 1971, s: 138).

Örneğini geçen yüzyılda ünlü eğitimci Pestalozzi'nin çalışmalarında bulabileceğimiz (Headford, 1967) ve 1940'lı yıllardan sonra savaş sonrası Avrupa'daki kimsesiz çocuklara yardım için önce İsviçre, daha sonra İngiltere'de kurulan (bugün yalnız Uzak Doğudan çocuk alınmaktadır) Pestalozzi Çocuk Köyleri (Lucey, 1984) ile Avusturya'da Hermann Gmeiner tarafından kurulan ve bugün Afrika'nın pek çok ülkesine yayılmış olan S.O.S. Çocuk Köyleri (Neubauner, 1976) böyle küçük grup türündeki eğitim kurumlarıdır. Bu kurumlar genellikle belirli bir alan içinde müstakil olarak kurulmuş evlerden oluşmaktadır. Değişik yaş ve cinsiyetlerden çocukların ailede bir annenin denetiminde, tercihen bir baba ile birlikte bulunmaları, hem aile içinde duygusal bir atmosferin oluşumuna yardım edecek, hem de kardeşlerin bir arada bulunarak birbirlerini rahatlatmaları ve desteklemeleri sağlanabilecektir. Bu tür ailelerde grupların küçük olması ve ailedeki bireylerin sayısının ideal olarak 8, en fazla da 12 olması önerilmektedir. Çünkü kişisel ilişkilere dayalı bireysel disiplin ancak bu şartlarda gerçekleşebilir (Bowlby, 1955, s: 159). Böyle küçük aile modeli kurum örneklerinde tıpkı gerçek bir ailede olduğu gibi, ailenin birer üyesi olan çocukların da evin işlerinin görülmesinde yaşları, gelişim seviyeleri ve becerilerine uygun olan bazı görevleri yerine getirmeleri ilkesinin uygulanması, hem çocukları gerçek hayata hazırlamak yönünden, hem de kurumda görev alan yetişkin personelin işini kolaylaştırmak açısından önemlidir. Yaşadıkları evin çeşitli işlerinde kendilerine görev verilen çocuklar, birlikte yaşama ilkelerini, başkalarına hizmet etmeyi öğrenirken, diğerleri için bir şeyler yapmanın mutluluğunu tadacaklar, böylece yalnızca almak yerine, karşılıklı işbirliğini de öğreneceklerdir.

Ancak görevli anne-babanın yükünü azaltmak açısından bazı işlerin, örneğin yemek pişirmek, çamaşır yıkamak vb. merkezî bir biçimde her evin yararlanabileceği ortak bir mutfakta veya çamaşırhanede yapılması sağlanabilir. Çocukların yakın çevreleri ile ilişki kurmaları için de çaba gösterildiği takdirde, aile tipi 'çocuk köyü' modeli, özellikle ilkökul çağındaki ve daha büyük çocuklar için uygun bir koruma modeli sayılabilir.

KORUYUCU AİLE BAKIMI VE EVLAT EDİNME:

Çocuk koruma yöntemleri arasında en etkili ve sağlıklı kurum olarak kabul edilen koruyucu aile bütün çocuklara uygun şekilde bakmak ve yetiştirmek yükümlüğünü üzerine alan aile tipidir (Bıyıklı, 1983, s: 12).

Gelişmiş ülkelerde çok yaygın olarak kullanılan bu yöntem, ülkemizde

1961 yılından beri uygulanmaya başlamıştır (Bıyıklı, 1983). Bu yöntem, uzmanlara göre, aile ve çocuk arasında uyum ve iyi ilişkiler sağlanabilirse, korunmaya muhtaç çocukların kurumlarda yetiştirilmelerinden daha başarılı sonuçlar verebilir.

Burada çocuğun yaşı, koruyucu aile ile çocuğun gerçek ailesi ve denetimi yapacak olan sosyal kurumlar arasında gerekli işbirliğinin sağlanabilmesi vb. faktörler önem taşımaktadır. Tabii hepsinden önemlisi, koruyucu aile ile çocuk arasında iyi bir ilişki ve sevgi bağının kurulabilmesidir (Bıyıklı, 1983; Gökçe, 1971).

Evlât edinme ise, evlât edinilecek çocuk, ailesi ve evlât edinecek aile açısından son derece önemli hayat boyu sürecek bir karar vermeyi gerektirmektedir. Birçok ülkede olduğu gibi, ülkemizde de kanunlarla belirlenmiş bir biçimde evlât edinme işlemleri gerçekleştirilmektedir.

Özellikle yeni doğmuş ve bebeklik çağındaki çocuklar için daha uygun olan bu yöntem, - (Gökçe, "evlât verilecek çocuğun yaşı ne kadar küçükse, aile çocuğu o nispette kendinden sayar" demektir. 1971, s: 149)- çocuğun ihtiyacı olan sevgi dolu bakım ve eğitimi karşılama yönünden diğer yöntemlerden daha fazla şansa sahiptir. Bunun için de eşler arasında ilişkilerin çok iyi, eşlerin hayat standartlarının gerekli bakımı sağlayabilecek seviyede olması ve eşlerle çocuk arasında sevgi bağının kurulmuş olması gereklidir.

Evlât edinme, dönüşü olmayan bir karar olduğu için, hem çocuğunu evlât verecek ailenin hem de çocuğu evlât edinecek ailenin, durumu çok iyi inceleyerek karar vermeleri gerekmektedir.

Ancak, ne bu işi paralı veya gönüllü yapabilecek, çocuklara ilgi ve şefkatle gerektiği gibi bakabilecek uygun koruyucu aileler bulmak, ne de daha ileri bir adım olan çocukları kendi çocuklarıymışçasına benimseyip severek yetiştirecek evlât edinecek aileler bulabilmek, kolayca ve tüm korunmaya muhtaç çocuklar için uygulanabilecek çözümler değildir.

Özellikle ülkemizde korunmaya muhtaç değişik yaş gruplarında sayıları dört milyona yaklaşan çocuğun bulunması (*), koruyucu aile ile evlât edinecek aileleri seçecek, bunlarla çocuk ve ailesi arasındaki ilişkileri düzenleyecek, sosyal hizmet ve eğitim uzmanlarının yeterli olmayışı, özellikle çocuksuz ailelerin evlât sahibi olmak konusundaki istek ve ihtiyaçlarını yabancı birinin çocuğunu alarak karşılamak fikrinin henüz toplumumuzda yaygın olmaması vb. sebepler, yalnızca koruyucu aile ve evlât edinme yolu ile ülkemizdeki korunmaya muhtaç çocuklar sorununun çözümlenmesini büyük ölçüde engellemektedir.

---

* Bıyıklı, Latife (1983), S: DL: "Ülkemizde 0-18 yaş grubunda bulunan yaklaşık 20-30 milyon çocuğun 3.684.000'nin kendisine bakmakla yükümlü kimsesi bulunmayan veya özürlü çocuklardan oluştuğu sanılmaktadır". (Bu bilgiler, S.Marufu'nun D.P.T. tarafından yayınlanan "Sosyal Refah Devlet Hedefi ve Sosyal Güvenlik Sistemi" araştırması, Ankara, 1978, S: 97'den alınmıştır)

KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARI, AİLENİN HAYAT ŞARTLARINI DÜZELTECEK DEVLET DESTEĞİ SAĞLAYARAK KENDİ AİLE ORTAMLARI İÇİNDE EĞİTMENE ÇALIŞMAK.

Bu yöntem, özellikle aile ortamı içinde gerekli sevgi iletişiminin var olduğu, ama aileyi bir arada tutacak maddi şartların yeterli olmadığı veya hastalık vb. haller sebebi ile anne-babadan birinin geçici sürelerde evden uzaklaşması vb. durumlar için daha uygundur.

Bugün dünyadaki pek çok ülkede yurttaşların sosyal refahını yükseltmek devletlerin ana ilkelerinden biridir. Türkiye Cumhuriyeti için de bu böyledir. Yönetimi elinde bulunduran hükümetlerin zaman zaman yaptığı ekonomik reformlar, ailelere, özellikle çocukların bakımı ve eğitimi konusunda yasalar çerçevesinde sağlanan sosyal hizmet olanakları vb. önlemler hep bu amaca yönelik çalışmalardır (Parasız eğitim, sağlık yardımı, eğitim yardımı, memurlara ödenen çocuk parası, özel eğitime ihtiyaç gösteren çocuklar için açılan kurumlar v.b.).

Ancak, bugüne kadar ailelere devlet eliyle yapılan bütün bu yardımlar, ülke çocuklarının tümünün aile ortamları içinde gerekli bakım ve eğitimi görmelerine yeterli olmamıştır. Nüfus artışının dünya ülkeleriyle kıyaslandığında çok yüksek olduğu ülkemizde, devletin tüm çocuklara yönelik koruyucu ve özellikle maddi destek sağlayıcı yasa ve yönetmelikler çıkartarak bunları uygulamaya koyabilmesi, hem ülkenin ekonomik olanaklarına hem de bu olanaklardan yararlanabilecek ailelerin belirlenmesi içinde çalışabilecek uzman personelin yetişmesine bağlı bulunmaktadır.

Sosyal refah devletlerinde maddi imkânsızlıklar sebebiyle çocukların ailelerinden ayrılmalarını önlemek için kurulan sigorta sistemleri, aileye ekonomik destek sağlayarak içinde yetiştiği aileden kopmasını önlemekte, ancak aile ortamı çocuğun yetişmesi için tehlike arz ediyorsa, çocuk aile yanından alınıp kuruma verilmektedir (**Gökçe, 1971**). Böylece devlet, yalnızca maddi imkânsızlıkların ailelerin parçalanmasına neden olmasını önlemeye çalışmaktadır. Ülkemizde de buna ilişkin koşulların gerçekleştirilmesi, sayılan çok kabarık olan korunmaya muhtaç çocukların bir kısmının bu kategoriden çıkarılabilmesine yardımcı olacaktır. Ancak yasalarda buna ilişkin bazı maddeler bulunmakla birlikte ödenen miktarların azlığı bu yöntemin yaygınlaşmasını büyük ölçüde etkilemektedir.

Kısa süreli bakım yardımı ise, bu iş için yetişmiş uzmanlar yardımı ile anne veya babadan birinin hastalığı veya ölümü halinde, çocuğun bakımının eve gönderilen bir görevli yardımı ile (**Gökçe, 1971**) veya çocukları hiç değilse gündüz gidebilecekleri bir yuva veya bakım kurumunun sağlanması şeklinde gerçekleştirilebilir.

Kuşkusuz, bu tür yardım hizmetlerinin verilebilmesi için de, ülkemizde buna ilişkin kurumların kurulması, gerekli personelin yetiştirilmesi ve ayrıca ailelere böyle bir hizmetten yararlanabilecekleri konusunda gerekli bilgilerin verilmesi gerekmektedir.

Kısaca özetlemeye çalıştığımız ve bugün dünyadaki çeşitli ülkeler tarafından uygulanan bu koruma yöntemlerinden hangisinin en iyi ve en verimli olabileceğini kestirmek son derece güçtür. Bir grup çocuk için uygulanan ve başarılı olan bir yöntemin, bir başka grup çocuk için yetersiz ve başarısız olması mümkündür. Bu nedenle, korunmaya muhtaç çocukların eğitimi konusunda yapılacak çalışmalarda çok yönlü düşünmek, çocukların yaş, gelişim ve kişilik özelliklerinin yanı sıra, aile ortamlarının özelliklerini, toplumdan gelebilecek tepkileri, mevcut sosyal kurumları, eldeki personelin niteliğini ve ayrılacak maddi kaynakları vb. konuları göz önünde bulundurmak ve mevcut tüm kaynakları en yararlı bir biçimde kullanabilmek için çaba göstermek ana ilke olmalıdır. Ne olursa olsun hiçbir başka aile, hiçbir sosyal kurum bir çocuğun kendi öz ailesinin yerini dolduramaz. Ama çocuğun hiç sevilmediği, gerekli bakım ve özeni görmediği bir öz aile ortamı yerine, iyi bir kurum veya kendini seven başka bir ailenin yanında yaşamasının da onu başarılı, mutlu ve geleceğe güvenle bakan bir insan olarak yetiştirmek yolunda sayısız yararlarının bulunacağı kuşkusuzdur. Bu sebeple korunmaya muhtaç çocuklara yalnızca maddi kaynaklar değil kendi kendilerine yetebilecekleri, mutlu ve sağlıklı birer insan olarak hayatlarını sürdürebilecekleri "sevgi dolu" bir ortam verebilmenin yollarını aramalıyız.

KAYNAKLAR

- Ballar, S. Türk Hukukunda Sosyal Hizmet ve Çocuklar. İstanbul, Cem Ofset Mat. San. A.Ş. 1988.
- Bıyıklı, L. Koruyucu aile bakımı. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 16 (1) 1983.
- Bowlby, J. Child Care and Growth of Love. London: A Pelican Book 1955.
- Çağlar, D. Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve Eğitimlerine Genel Bir Bakış. Eğitim Fakültesi Dergisi, 6 (1), S: 59-112 1973.
- Çağlar, D., Enç, M., ve Özsoy, Y. Özel Eğitime giriş. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No.49 1975.
- Çağlar, D. Atatürk ve Cumhuriyet Döneminde Korunmaya Muhtaç Çocuklara Sağlanan Bakım, Eğitim ve Öğretim Olanakları. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 15 (2), 1-21 1982.
- Gökçe, B. Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu. Ankara. Sağlık, Sosyal Yardım Bakanlığı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayını No: 55 1971.
- Headford, M.R. Pestalozzi, his Thought and Its Relevance Today. London: Methuen 1967.
- Lucey, B. A village Where The World Is One. London: Regency Press Ltd 1984.
- Neubauber. The S.O.S. Children's Village Mother. Innsbruck: Reuchdruck 1976.
- Semin, R. Ruh sağlığı. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi 1977.
- Yörükoğlu, A. Değişen Toplumda Aile ve Çocuk. Ankara: Aydın Kitaplar Yayınevi 1984.